

Research Article

DOI: 10.22124/jol.2025.29646.2564

University of Guilan

Iranian association of penal law

Criminal law Research
A Biannual Journal

Vol . 17, No.1, Spring & Summer 2026 (Serial 33)

Legal Requirements and Jurisprudential Teachings on the Protection of Women Victims of Marital Rape

1. Amir Samavati Pirouz,

Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Civilization and World Studies, Islamic Azad University, Karaj Branch, Karaj, Iran (Corresponding Author: amir.samavati@kiaiu.ac.ir)

2. Hassan Bigdeli,

PhD student in criminal law and criminology, Faculty of Civilization and World Studies, Islamic Azad University, Karaj Branch. Karaj, Iran.

Submit Date: 2025/01/22

Accept Date: 2026/01/06

Abstract:

Marital rape, from the perspectives of criminal law and criminology, is a multifaceted and complex phenomenon that requires a simultaneous examination from jurisprudential (Fiqhi), legal, and social viewpoints. From a social standpoint, women are often coerced into unwanted sexual acts within marital relations without their free consent—a reality whose nature is in no way justifiable by the marital bond. On the other hand, the jurisprudential doctrines of both Imamiyyah and Sunni criminal jurisprudence regard marital rape as a clear instance of inflicting harm (Iza'a Ghayr) and a forbidden (Haram) act. Using a comparative and analytical approach, this study identifies the main obstacles to criminalizing marital rape in Iran as the lack of a specific criminal definition, traditional interpretations, and the absence of appropriate criminal sanctions. Implementation challenges—such as the difficulty of proving the offense, deep-rooted cultural barriers, and the lack of unified judicial procedures—are also among the limiting factors in confronting this phenomenon. The research emphasizes the necessity of a fundamental revision in Iran's criminal policy, grounded in both jurisprudential teachings and human rights principles.

Key Words: Marital rape, consent, marital relations, sexual violence, criminalization

1. Introduction

Marital Rape, as a multifaceted phenomenon, warrants examination from legal, jurisprudential, sociological, and criminological perspectives. While modern legal systems recognize it as a form of sexual violence and have criminalized it, traditional jurisprudential interpretations in some Islamic contexts construe marital relations as a husband's right and a wife's duty, presupposing her implied consent. This divergence complicates criminal policy in jurisprudence-based legal systems such as Iran. In Western jurisdictions, free and informed consent is the cornerstone of lawful sexual relations; its absence, even within marriage, constitutes a crime, as codified in instruments such as the Sexual Offences Act 2003 (UK) and Canada's 1983 reforms. By contrast, Iranian law lacks a clear statutory definition or criminalization of marital rape, creating significant legal and judicial gaps. Jurisprudentially, traditional Shi'a views emphasize *tamkīn khāṣṣ* (specific conjugal obedience) as a contractual and religious duty, while contemporary scholars invoke principles such as *lā ḍarar wa lā ḍirār* (no harm and no reciprocal harm), *ʿusr wa ḥaraj* (excessive hardship), and human dignity to challenge coercion in marital relations. Existing scholarship—ranging from analyses of unconventional marital relations to critiques of judicial practice—has contributed valuable insights but has not comprehensively addressed the systemic challenges of criminalizing marital rape in Iran. This study seeks to fill that gap by employing Shi'a criminal jurisprudence and comparative legal analysis to propose a framework for reforming Iran's criminal policy on sexual violence within marriage.

2. Methodology

This article, employing a descriptive-analytical approach and a library-based methodology, seeks to uphold the dignity of women against sexual violence within the institution of marriage, grounded in jurisprudential and legal principles.

3. Results and Discussion

Marital Rape represents one of the most complex and multifaceted issues within global legal systems, positioned at the intersection of criminal law, Islamic jurisprudential doctrines, criminal policy, and socio-cultural norms. In numerous jurisdictions, this conduct has been criminalized based on the principles of human dignity, the necessity of ongoing consent in marital relations, and the prohibition of sexual violence. In contrast, within the Iranian legal system, marital rape remains non-criminalized due to traditional interpretations of spousal obedience (*tamkīn khāṣṣ*), the absence of an independent criminal definition, and persistent cultural and procedural challenges. Iranian law currently recognizes rape only outside the context of marriage.

Jurisprudential analysis demonstrates that Islamic legal principles, including *lā ḍarar wa lā ḍirār* (no harm and no reciprocal harm), *lā ḥaraj* (no undue hardship), *man ʿal-īdhā ʿan al-ghayr* (prohibition of harming others), and *ʿusr wa ḥaraj* (hardship and difficulty), as well as relevant Quranic injunctions and contemporary juristic opinions, provide substantial doctrinal support for protecting women from marital rape. The principle of *lā ḍarar wa lā ḍirār* establishes that no legal ruling should cause harm to oneself or to others; thus, non-consensual sexual intercourse constitutes both harm and a violation of human dignity. Similarly, *lā ḥaraj* dictates that religious obligations must not impose intolerable hardship; coerced marital relations, which can result in severe psychological and physical consequences, clearly contravene this principle. The doctrines of *man ʿal-īdhā ʿan al-ghayr* and *taʿzīr* (discretionary punitive measures) further provide a legal rationale for spousal protection and the potential imposition of sanctions on the husband. Despite these doctrinal foundations, current legal, judicial, and cultural obstacles in Iran limit the enforcement of criminal liability. Presently, these principles primarily support civil and familial accountability—such as compensation (*diyya*), safeguarding spousal rights, and preventing harm—rather than full criminal prosecution. The absence of explicit statutory definitions of marital rape restricts legal recourse, yet jurisprudential and human rights-based obligations can still offer civil and familial protections.

Social and cultural barriers further complicate enforcement. Deeply entrenched norms defining marriage as a woman's duty and a man's right hinder the recognition of ongoing sexual consent. Consequently, many women, even when experiencing sexual violence within marriage, refrain from filing formal complaints. Comparative studies indicate that even in jurisdictions where marital rape is criminalized, implementation challenges—such as evidentiary difficulties, social resistance, and insufficient victim support—persist. Experiences from France and Canada highlight that integrating

criminal sanctions with supportive social and cultural interventions facilitates more effective enforcement over time.

4. Conclusions

Legal reform to criminalize marital rape in Iran constitutes both a human rights imperative and a strategic mechanism for reducing domestic violence and enhancing the psychological and social security of women. Recommended measures include:

- Establishing a clear statutory definition of marital rape in the Islamic Penal Code, grounded in the principle of ongoing sexual consent.
- Amending Article 1108 of the Civil Code so that wifely obedience is framed within the context of mutual respect and ongoing consent, rather than an absolute obligation.
- Instituting comprehensive legal protections and public awareness initiatives to support victims.

Implementing these reforms will provide robust criminal and civil protections for women, promote equitable family law, and strengthen marital relationships based on mutual respect and consent. Contrary to traditional assumptions that criminalization threatens family stability, comparative evidence indicates that jurisdictions with criminalized marital rape have witnessed reductions in domestic violence alongside improvements in marital satisfaction and relational quality. Accordingly, these reforms in Iran would not only enhance legal protections but also fortify the family institution on principles of dignity, equality, and consent.

5. Selection of References

- Finkelhor, D., & Yllo, K. (1985). *License to Rape: Sexual Abuse of Wives*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Gholipour, A., et al. (n.d.). [Comparative study of obedience and consent in different legal systems.]
- Mirkamali, A., et al. (2017). [Study on unconventional marital relations in jurisprudence, law, and judicial practice.]
- Naemati, Z., & Farajiha, M. (2023). The response of criminal justice institutions to sexual violence against wives. *Journal of Criminal Law Research*, 14(1), 279–309. [In Persian]
- Najafi, M. H. (1987). *Jawahir al-Kalam fi Sharh Sharay' al-Islam*. Tehran: Al-Maktabat al-Islamiyya. [In Persian]
- Nazari-Tavakoli, N., & Bahrami, A. (2021). [Application of the maxim of no undue hardship (nafī al-ḥaraj) to sexual hardship in judicial divorce.]
- Sistani, S. A. H. (2024). *Touzieh al-Masa'el-e Jame'* (2nd ed., Issue 661). Mashhad: Office of Ayatollah Sistani. [In Persian]
- Makarem Shirazi, N. (2020). *Estefta'at-e New* (Vol. 3). Qom: School of Imam Ali ibn Abi Talib. [In Persian]

Citation:

Samavati Pirouz, A & Bigdeli, H (2026), "Legal Requirements and Jurisprudential Teachings on the Protection of Women Victims of Marital Rape", **Criminal Law Research**, 17(33), pp. 71-86. DOI: 10.22124/jol.2025.29646.2564

Copyright:

Copyright for this article is transferred by the author(s) to the journal, with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

بایسته‌های حقوقی و آموزه‌های فقهی نحوه حمایت از زنان قربانی تجاوز در نهاد ازدواج

۱- امیر سماواتی پیروز *

استادیار گروه حقوق، دانشکده تمدن و مطالعات جهان، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج، کرج، ایران (نویسنده مسئول)

✉ amir.samavati@kia.ac.ir

۲- حسن بیگدلی

دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشکده تمدن و مطالعات جهان، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج، کرج، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۱۶

تاریخ ارسال: ۱۴۰۳/۱۱/۰۳

چکیده:

تجاوز در نهاد ازدواج، از دیدگاه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، پدیده‌ای چندجانبه و پیچیده است که باید با نگرشی چند وجهی و از منظر فقهی، حقوقی و اجتماعی بررسی شود. از جنبه اجتماعی، زنان در بسیاری از موارد بدون رضایت آزادانه در چارچوب روابط زناشویی، به اعمال جنسی ناخواسته مجبور می‌شوند که ماهیت آن به هیچ وجه توسط رابطه زوجیت قابل توجیه نیست. از سوی دیگر، آموزه‌های فقه جزایی امامیه و عامه، تجاوز در نهاد ازدواج را مصداق بارز ایذاء غیر و عملی حرام می‌دانند. پژوهش حاضر با رویکردی تطبیقی و تحلیلی، موانع اصلی جرم‌انگاری تجاوز زناشویی در ایران را فقدان تعریف کیفری مشخص، تفاسیر سنتی و نبود ضمانت اجرای کیفری مناسب می‌داند. چالش‌های اجرایی نظیر دشواری اثبات جرم، موانع فرهنگی عمیق و فقدان رویه قضایی واحد نیز از عوامل محدودکننده مقابله با این پدیده هستند. این پژوهش بر لزوم بازنگری اساسی در سیاست‌گذاری کیفری ایران متکی بر آموزه‌های فقهی و حقوق بشری تأکید دارد.

واژگان کلیدی: تجاوز به زوجه، رضایت، روابط زناشویی، خشونت جنسی، جرم‌انگاری.

مقدمه

تجاوز در نهاد از زوایای حقوقی، فقهی، اجتماعی و جرم‌شناسی قابل بررسی است. این پدیده، در نظام‌های حقوقی مدرن به‌عنوان مصداق بارز «خشونت جنسی» در نظر گرفته شده و در بسیاری از کشورها جرم‌انگاری شده است (Yllo, 1985 & Finkelhor). در مقابل، برخی نظام‌ها و سیستم‌های حقوقی و تفاسیر سنتی فقهی، رابطه زناشویی را تکلیفی برای زوج و حتی برای زوج دانسته‌اند که به طور پیش‌فرض، مستلزم رضایت ضمنی زن به روابط زناشویی است. این تفاوت دیدگاه‌ها، چالش‌های بسیاری را در سیاست‌گذاری کیفری کشورهایی با نظام‌های فقه محور ایجاد کرده است.

در نظام‌های حقوقی غربی، اصل بر این است که هرگونه رابطه جنسی باید با «رضایت آزادانه» و آگاهانه طرفین انجام شود. عدم رضایت، حتی در چارچوب ازدواج، جرم تلقی شده و تحت عناوین تجاوز زناشویی (Marital Rape) یا خشونت خانگی مورد پیگرد قرار می‌گیرد. برای مثال، قانون جرائم جنسی ۲۰۰۳ انگلستان (Sexual Offences Act 2003) و اصلاحات قانونی کانادا در سال ۱۹۸۳، هرگونه رابطه جنسی «بدون رضایت» را جرم دانسته و استثنای همسر را حذف کرده‌اند. در مقابل، برخی کشورهای اسلامی همچنان در جرم‌انگاری این رفتار مردد هستند و تفاسیر مختلفی از تمکین زوج و حقوق زوج ارائه می‌دهند.

در فقه اسلامی، دیدگاه‌های متفاوتی درباره اختیار زوج در روابط زناشویی وجود دارد. برخی فقهای سنتی معتقدند که تمکین خاص، یک تکلیف شرعی و قراردادی برای زوج است و در صورت امتناع، زن «ناشزه» محسوب شده و برخی حقوق مالی خود، مانند نفقه، را از دست می‌دهد (Najafi, 1987:309) از سوی دیگر، گروهی از فقهای معاصر، با استناد به قاعده لاضرر، قاعده عسر و حرج، و اصل کرامت انسانی، هرگونه اجبار زوج به تمکین را نامشروع و مستوجب تعزیر دانسته‌اند. در نظام حقوقی ایران، قانون‌گذار به‌طور مشخص تجاوز زناشویی را جرم‌انگاری نکرده است و خلأهای قانونی در این حوزه، همچنان یکی از چالش‌های جدی نظام قضایی ایران است.

سؤال این پژوهش این است که آیا می‌توان در چارچوب فقه امامیه، تجاوز زناشویی را جرم‌انگاری نموده و معیارهایی برای تفکیک روابط مشروع از روابط غیرمشروع در چارچوب ازدواج همراه با سیاست کیفری مناسب اتخاذ نمود؟

در خصوص پیشینه تحقیقات می‌توان گفت که مطالعات اخیر در حوزه خشونت جنسی در نهاد ازدواج، ابعاد گوناگون حقوقی، فقهی و قضایی این پدیده را به تفصیل بررسی کرده‌اند. برای نمونه، میرکمالی و همکاران (۱۳۹۶) به تحلیل رابطه جنسی نامتعارف در بستر زوجیت از دیدگاه فقه، حقوق و رویه قضایی پرداختند و نقش مهم این ابعاد را در تعیین مصادیق خشونت جنسی برجسته ساختند. همچنین، نظری توکلی و بهرامی (۱۴۰۰) با تأکید بر قاعده نفی حرج، قابلیت شمول این قاعده نسبت به حرج جنسی و تأثیر آن بر درخواست طلاق قضایی را به شیوه‌ای مستدل مورد واکاوی قرار دادند. پژوهش نعمتی و فرجیها (۱۴۰۲) با رویکردی انتقادی، واکنش نهادهای عدالت کیفری ایران را نسبت به خشونت جنسی علیه همسر بررسی نموده و خلأهای موجود در سیاست‌گذاری کیفری را برجسته ساخته است. علاوه بر آن، شعربافچیزاده و همکاران (۱۳۹۹) به تبیین حق جنسی زوجین در متون فقهی حقوقی پرداخته و نقش رضایت و تمکین را در تحلیل خشونت جنسی در بستر روابط زناشویی مورد توجه قرار دادند؛ و در تحقیق تطبیقی قلیپور و همکاران، ساختارهای تمکین و رضایت از منظر نظام‌های حقوقی مختلف بررسی شده است. با وجود اهمیت این پژوهش‌ها، بیشتر آن‌ها به طور جامع به چالش‌های جرم‌انگاری تجاوز زناشویی در ایران، خصوصاً از منظر تطبیقی و تحلیلی حقوق کیفری، نپرداخته و موانع اجرایی و ضمانت‌های کیفری لازم برای حمایت واقعی از زنان قربانی را به‌صورت نظام‌مند واکاوی نکرده‌اند. مطالعه حاضر در پی پرکردن این خلأها، با تأکید بر مبانی فقه‌جزایی امامیه و نقد تطبیقی نظام حقوقی ایران، تلاش می‌کند چارچوبی نوآورانه جهت بهبود سیاست کیفری ایران در مقابله با خشونت جنسی در نهاد ازدواج ارائه دهد.

از رهگذر موارد پیش‌گفته جهت به رشته تحریر در آوردن مقاله حاضر مقاله ابتدا به بازشناسی دقیق مفهوم تجاوز در نهاد ازدواج و ابعاد حقوقی و جامعه‌شناختی آن می‌پردازد. سپس مبانی نظری فقهی دیدگاه‌های فقهای امامیه و عامه پیرامون تمکین و اختیار زوجین مورد تحلیل قرار می‌گیرد. بخش بعدی به ارزیابی وضعیت حقوقی ایران و خلأهای قانونی با رویکرد تطبیقی اختصاص یافته و سپس چالش‌های اجرایی اثبات جرم و محدودیت ضمانت‌های کیفری بررسی می‌شوند.

۱. بازشناسی تجاوز در نهاد ازدواج (تجاوز زناشویی)

۱.۱. مفهوم شناسی

در بازشناسی مفهوم تجاوز در نهاد ازدواج ابتدا به معنای لغوی واژه «تجاوز» به معنای «از حد درگذشتن» و واژه «ازدواج» به معنای «زن گرفتن، شوهر کردن و جفت گرفتن» پرداخته می‌شود (Amid, 2010: 326-101). ترکیب این دو واژه نشان‌دهنده خروج از چارچوب توافقی و منظم روابط جنسی در بستر علقه زوجیت است؛ به عبارت دیگر، تجاوز در نهاد ازدواج به معنای اجبار به انجام عمل جنسی بدون «رضایت آزادانه» طرفین می‌باشد. اگرچه ممکن است از برخی متون سنتی بر اعمال اجباری شوهر برداشت گردد؛ لیکن رویکردهای حقوق بشری مدرن و تحلیل‌های تطبیقی نمایان‌گر این موضوع هستند که هرگونه اکراه و اجبار^۱ در بستر ازدواج صرف نظر از سیمت اعمال کننده می‌تواند به‌عنوان تجاوز تلقی شود؛ به عبارت دیگر، عدم رضایت آزادانه در هر رابطه جنسی، چه از سوی شوهر و چه از سوی زوجه، منجر به آسیب‌های جسمی و روانی می‌شود و باید مورد توجه قرار گیرد. لیکن ماهیت بررسی این نوشتار عدم رضایت جنس زن می‌باشد. با ذکر این نکته که در برخی از نوشتارها از «شریک جنسی صمیمی^۲» «شریک جنسی» و نظایر آن که می‌تواند هم‌جنس نیز باشند استفاده شده است. (Bennice, patricia, 2003: 228-246)

۲.۱. مصادیق تجاوز در نهاد ازدواج^۳

تجاوز در نهاد ازدواج یکی از اشکال خشونت جنسی است که در بسیاری از جوامع به دلیل موانع قانونی، فرهنگی و اجتماعی نادیده گرفته می‌شود. تجاوز در نهاد ازدواج از زیرمجموعه‌های خشونت جنسی خانگی است لیکن مترادف با آن معنی نمی‌گردد. این نوع از تجاوز و خشونت برخلاف تجاوز غیر زناشویی اغلب توسط قانون‌گذاران، نظام قضایی و حتی جامعه مورد انکار یا بی‌اهمیتی قرار می‌گیرد. با این حال، پژوهش‌های حقوقی و اجتماعی نشان داده‌اند که تجاوز زناشویی می‌تواند پیامدهای جسمی و روانی شدیدتری نسبت به تجاوز غیر زناشویی داشته باشد، چراکه قربانی معمولاً در یک رابطه وابسته به متجاوز قرار دارد و امکان ترک یا گزارش خشونت را ندارد. (Zakiah et al., 2023: 47) در این بخش، سه شکل اصلی تجاوز زناشویی بررسی می‌شود. تجاوز زناشویی مستقیم که شامل توسل به عنف و اجبار فیزیکی است، تجاوز زناشویی غیرمستقیم که بر اساس فشارهای روانی، تهدید و انجام می‌شود و تجاوز زناشویی ساختاری که در چارچوب باورهای مذهبی، فرهنگی و قانونی توجیه می‌گردد.

۱.۲.۱. تجاوز زناشویی مستقیم^۴ (اجبار فیزیکی)

تجاوز زناشویی مستقیم یا اجباری فیزیکی به مواردی اطلاق می‌شود که در آن همسر از زور فیزیکی، یا اعمال خشونت جسمی برای برقراری رابطه جنسی استفاده می‌کند. (Martin, Taft, 2007) این نوع تجاوز، از نظر ماهیت، بیشترین شباهت را به تجاوز غیر زناشویی دارد. در چنین شرایطی، شوهر از خشونت فیزیکی مستقیم مانند ضرب و جرح، بستن قربانی یا اعمال فشار جسمانی با رفتارهایی مانند اسارت جنسی، انجام مداوم ارتباط جنسی در زمان‌های کوتاه مدت (چند بار در یک روز)، تهدید به قتل، یا آزار فرزندان در صورت امتناع از رابطه جنسی که از ویژگی‌های این نوع تجاوز است استفاده می‌کند. معمولاً در این موارد، قربانی به دلیل ایجاد فضای ترس و اجبار، از مقاومت باز می‌ماند. برخی از مطالعات نشان داده‌اند که تجاوز زناشویی به عنف، یکی از اشکال خشونت جنسی با درصد کمتر از انواع دیگر در ازدواج است و معمولاً در جوامعی که به حق مطلق شوهر بر بدن همسر تأکید دارند، بیشتر مشاهده می‌شود. (Zakiah et al., 2023: 45) واکنش زنان در برابر این اقدامات فیزیکی نیز عمدتاً مقاومت کلامی است تا

۱. در فقه امامیه، تفاوت بنیادینی میان دو مفهوم «اکراه» و «اجبار» وجود دارد؛ «اکراه» به معنای فشار و ترس روانی یا اضطراب فکری است که فرد را به انجام فعل وادار می‌کند، در حالی که «اجبار» به معنای استفاده از زور فیزیکی یا تهدید قوی و مستقیم برای الزام به عمل است که در نظام حقوقی و فقهی آثار مستقل حقوقی و کیفری دارد (Najafi, 1987: 309) در ادامه به این موضوع اشاره خواهد شد که اکراه نیز می‌تواند از مصادیق این رفتار تلقی شود.

2. Intimatr partner sexual violence

3. Marital Rape Instances

4. Direct Marital Rape

مقاومت متقابل فیزیکی و علت آن نیز پیشگیری از حمله و آسیب‌های احتمالی فیزیکی همسر و حاد شدن شرایط می‌باشد (Martin, Taft, 2007) تحقیقات صورت گرفته نیز نشان می‌دهد زنانی که مقاومت فیزیکی داشته‌اند بیشتر قربانی رابطه مقعدی و دهانی ناخواسته شده‌اند. (Finkelhor, 1985)

۲.۲.۱. تجاوز زناشویی غیرمستقیم^۱ (غیر فیزیکی)

تجاوز زناشویی غیرمستقیم زمانی رخ می‌دهد که همسر از تهدیدهای روانی، اقتصادی و اجتماعی برای وادار کردن شریک خود به رابطه جنسی استفاده کند. (Martin, Taft, 2007: 331) این تهدیدها شامل رابطه جنسی با همسر از طریق تهدید به طلاق، اخراج از منزل، قطع حمایت مالی یا سایر فشارهای روانی و اقتصادی است. در بسیاری از کشورها، این نوع تجاوز، به دلیل نبود شواهد فیزیکی، کمتر گزارش شده و اثبات آن دشوارتر است. همچنین، تهدید به افشای مسائل خصوصی، تحقیر اجتماعی یا آبروریزی در میان خانواده یا جامعه، و سوءاستفاده از وابستگی عاطفی همسر برای تحت فشار قرار دادن او جهت تمکین جنسی از دیگر مصادیق این نوع تجاوز است.

پژوهش‌ها نشان داده‌اند که اجبار روانی یکی از رایج‌ترین اشکال تجاوز زناشویی است که اغلب در روابط نابرابر قدرت میان زوجین مشاهده می‌شود. (Kasuma et al, 2022: 61) برای مثال، شوهری که همسر خود را تهدید می‌کند که اگر از رابطه جنسی امتناع کند، او را از خانه بیرون خواهد کرد یا فرزندان را از او خواهد گرفت، مصداقی از این نوع تجاوز است. در تحقیقی دیگر ۳۶ درصد از ۲۴۴ خانم که به دنبال درمان آسیب‌های تجاوز بودند گزارش کردند که به صورت غیرفیزیکی توسط شریک جنسی خود مورد تجاوز جنسی و ارتباط ناخواسته شده‌اند. (Martin, Taft, 2007: 331-333)

۳.۲.۱. تجاوز زناشویی ساختاری^۲

تجاوز زناشویی ساختاری زمانی رخ می‌دهد که این عمل در چارچوب باورهای فرهنگی، مذهبی و قانونی توجیه شده و به همین دلیل، قربانی از نظر اجتماعی و قانونی امکان مقابله با آن را ندارد. در بسیاری از جوامع، نظام‌های حقوقی، فرهنگی و دینی، تجاوز زناشویی را به رسمیت نمی‌شناسند و آن را بخشی از «حقوق همسر» تلقی می‌کنند. نوع سوم یعنی تجاوز در نهاد ازدواج ساختاری ممکن است با دو نوع دیگر از نظر عملی تداخل داشته باشد لیکن زاویه نگاه ساختاری باعث افتراق آن از سایر تقسیم‌بندی‌ها می‌گردد.

این نوع تجاوز معمولاً به این دلیل رخ می‌دهد که توجیه مذهبی و فرهنگی برای اجبار همسر به تمکین جنسی وجود دارد. در این حالت، باورهای سنتی تأکید می‌کنند که زن موظف است بدون قید و شرط از شوهر خود اطاعت کند. از سوی دیگر، نبود حمایت قانونی کافی، موجب می‌شود که قربانی حتی در صورت تمایل، قادر به شکایت و پیگیری حقوقی نباشد. مطالعات نشان داده‌اند که در بسیاری از جوامع، تفاسیر سنتی از دین و فرهنگ، تجاوز زناشویی را به عنوان حق همسر توجیه می‌کند و قربانیان به دلیل شرم اجتماعی و نبود حمایت قانونی، قادر به گزارش این جرم نیستند (Girme et al, 2023: 34). برای مثال، در برخی فرهنگ‌ها، زنان آموزش می‌بینند که «تمکین جنسی یک وظیفه مطلق است» و در نتیجه، حتی در صورت ناراضی، مجبور به پذیرش رابطه زناشویی هستند.

1. Indirect Marital Rape
2. Structural Marital Rape

۲. مبانی و نظریات مخالف جرم‌انگاری تجاوز در نهاد ازدواج

۱.۲. قاعده استمتاع و وجوب تمکین خاص

یکی از اصول بنیادین در فقه اسلامی که مبنای الزام زوجه به تمکین خاص قرار گرفته، قاعده استمتاع است. براساس این قاعده، زوج از لحظه انعقاد عقد نکاح، حقی شرعی و قانونی بر استمتاع از زوجه دارد و این حق، یک تکلیف الزام‌آور برای زوجه محسوب می‌شود. (Mohaghegh damad, 1995:297)

در این دیدگاه، زن نمی‌تواند بدون عذر موجه از تمکین خاص امتناع کند، زیرا چنین امتناعی، به منزله نقض تعهدات ناشی از عقد نکاح است. فقهای متعددی بر این نکته تأکید کرده‌اند که عدم تمکین زوجه بدون دلیل شرعی، موجب نشوز خواهد شد و این امر، آثار حقوقی متعددی از جمله سقوط حق نفقه را به دنبال دارد در مقابل برخی معتقدند عذر شرعی یا عقلی موجب سقوط نفقه نیست و شامل مصادیق نشوز نخواهد شد. (Tabatabai, 1404q: 165) در همین راستا البحرى (۱۹۹۷ م) به برداشت مطلق از اطاعت زن از شوهر در اسلام نگاهی انتقادی داشته و بیان می‌کند که چون این موضوع با نشوز زن گره خورده بیش از هر قاعده دیگری جایگاه زن مسلمان را تنزل داده است. (Karimpour & Badra, 2023: 137)

۲.۲. آیه «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ» (نساء، ۳۴)

یکی دیگر از مبانی فقهی که در استدلال‌های مربوط به الزام زوجه به تمکین مورد استفاده قرار گرفته، آیه ۳۴ سوره نساء است که در آن آمده است: «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ...» برخی مفسران و فقها، این آیه را ناظر به برتری مدیریت مرد در خانواده دانسته‌اند و نتیجه گرفته‌اند که قوامیت مرد، نه تنها در امور اقتصادی و اجتماعی بلکه در روابط زناشویی نیز جریان دارد. (Tabatabai, 1975: 283) در این تفسیر، زوج به عنوان سرپرست خانواده، اختیارات وسیع‌تری نسبت به زوجه دارد و این اختیارات، شامل تعیین روابط زناشویی نیز می‌شود. در فقه سنتی، برخی فقها شاید در راستای همین آیه بر اطاعت زن از شوهر تأکید و عدم اطاعت را موجب سقوط نفقه می‌دانند. (Khansari, 1976:478)

۳.۲. نظریه وحدت اراده در نکاح و تأثیر آن بر قوانین کشورهای اسلامی

تئوری وحدت اراده را بلک استون^۱ مطرح نمود و ملهم از این دیدگاه بود که زن و شوهر متعاقب عقد ازدواج از یک هویت واحد برخوردار می‌شوند؛ به گونه‌ای که اساساً زن پس از عقد ازدواج فاقد اراده مستقل حقوقی بوده و گویی که اراده وی معلق و منوط به اراده شوهر می‌باشد. این تئوری بیانگر این مطلب است که اراده زن با عقد ازدواج اراده‌ای تبعی بشمار می‌آید که چیزی جز اراده شوهر محسوب نمی‌گردد و اساساً نمی‌توان بر اراده زن در فرضی که مغایر با اراده شوهر است وجود مستقلی قائل شد. تبعیت اراده زن از اراده شوهرش تلویحاً مفید این معناست که به صرف آنکه اراده شوهر به مقابله جنسی با همسرش تعلق گرفت چنین امری ملازمه دارد با رضایت همسر به برقراری رابطه جنسی با وی بدون آنکه امکان اثبات خلاف آن امکان‌پذیر باشد. (Hasday, J.E., 2000) (Ghafrani, 2018:16)

این نظریه در نکاح یکی دیگر از مبانی می‌باشد که در تحلیل روابط زناشویی مورد استفاده قرار گرفته است. در نظریه وحدت اراده زن پس از ازدواج تحت سرپرستی شوهر قرار گرفته و از داشتن اختیار مستقل در برخی از تصمیمات مربوط به زندگی زناشویی منع می‌شود. برخی از فقهای امامیه و بیشتر فقهای اهل سنت بر این باورند که استمتاع جنسی به معنای خاص، مقتضای ذاتی عقد نکاح است. (Naini, 1994:112) در مقابل عده‌ای دیگر از فقها تمتعات جنسی را در زمره حقوق زوجین و مقتضیات اطلاق عقد ازدواج دانسته‌اند که شرط بر خلاف آن نیز معتبر است. (Sheikh Tusi, 2008:304) (Shahid sani, 1413:524) (Mohaghegh heli, 1409:38)

¹ Blackstone

با این تعبیر «اراده» زوج و زوجه در تمکین دارای اهمیت و سخن از اراده به معنی داشتن اختیار توسط زوجین و عدم امکان برداشت وحدت اراده قابل برداشت است. بر طبق نظر علامه طباطبائی نیز شخصیت زن در اسلام با شخصیت مرد مساوی و زن همانند مرد در اراده و عملش آزاد است. (Karimpour & Badra, 2023: 133)

۴.۲. نظریه رضایت غیر قابل عدول ناشی از عقد

به نظر می‌رسد قدیمی‌ترین نظریه مرتبط با گروه مخالفان جرم انگاری تجاوز زناشویی همین نظریه رضایت غیر قابل عدول ناشی از عقد بوده که در قرن هفتم در حقوق انگلستان توسط سرمتیو هال^۱ ارائه شده است. از نقطه نظر تاریخی این تئوری که موسوم به «تئوری هال» می‌باشد و مصونیت مطلق را برای شوهران که نسبت به همسرانشان مرتکب تجاوز به عنف می‌شوند به همراه آورد. پروفیسور هال در تئوری خود بیان داشت که نمی‌توان شوهران را به سبب مقاربت‌های جنسی که برخلاف رضایت همسرانشان صورت می‌گیرد، مجرم تلقی نمود؛ زیرا صرف وجود علقه زوجیت متضمن یک رضایت متقابل ناشی از عقد ازدواج است. بنابر گفته‌های هال در مسئله ازدواج، زوجه با قبول ازدواج و نکاح رضایت ضمنی بر برقراری رابطه جنسی از طرف زوج را نیز می‌پذیرد. (Grossi, 2014: 46) این سخن صحیح به نظر نمی‌رسد، زیرا اولاً زن در ابتدای قبول نکاح عالم به برقراری رابطه جنسی متعارف است نه رابطه جنسی غیرمتعارف و از روی اجبار و اکراه. دوم آنکه برقراری هرگونه رابطه‌ای نیازمند توافق دوجانبه است و نمی‌شود قبول اولیه را بر تمامی روابط آینده با همه شرایط آن تسری داد؛ و این سخن هال که «بر اساس رضایت زناشویی متقابل و قرارداد بین آن‌ها زن خود را به شوهر سپرده از این رو نمی‌تواند خلاف آن عمل کند».

(Goudarzi, 2016: 72) و (Caringella, 2009) صحیح و قابل نیست. به عبارت دیگر با توجه به تغییرات جامعه‌ی و لزوم توجه به شأن زنان در جامعه و نهاد خانواده می‌توان از این نظریه گذر کرده و وجهت اجتماعی و حقوقی بر آن نبود.

۵.۲. تئوری زن به مثابه اموال شوهر

به موجب این تئوری پس از عقد ازدواج زن به‌عنوان مال شوهر محسوب می‌گردد^۲ و از این رو همان‌گونه که شوهر نمی‌تواند مرتکب سرقت مال خودش گردد و به ربودن اموالش محکوم شود همان‌طور نیز در صورت تجاوز به عنف به همسرش نمی‌توان او را محکوم کرد. (Jonathan, 2020: 35) در واقع گویی نسبت به مال خود مداخله نموده و چنین عملی طبعاً فاقد وصف مجرمانه خواهد بود. این تئوری که برگرفته از دیدگاه‌های ناظر بر حقوق قراردادهای می‌باشد تصویری را از ماهیت عقد ازدواج ارائه می‌دهد که بر مبنای آن از جمله آثار تبعی مترتب بر وقوع علقه زوجیت آن است که شوهر به استناد وجود این علقه می‌تواند به همسر خود هم چون سایر اموالش برخورد نموده^۳ بر اساس این تئوری دیگر رضایت اساساً موضوعیت پیدا نمی‌کند تا بتوان فقدان رضایت از سوی زن را مبنای موجهی برای جرم انگاری رفتار جنسی توأم با خشونت شوهر به شمار آورد. باری، تجاوز به عنف در نهاد ازدواج توسط شوهر به جای آنکه جرمی علیه تمامیت جسمانی زن تلقی گردد مداخله شوهر نسبت به دارایی‌اش محسوب می‌شود. بر پایه این تئوری زن هویت مدنی خویش را در پی عقد ازدواج از دست می‌دهد و لذا به وی به‌عنوان دارایی شوهرش نگریسته می‌شود.

1. Hale, 1736

۲. به نظر می‌رسد این معافیت «تاریخ باستان» باشد که ریشه در مفهوم منسوخ همسران به عنوان دارایی همسرانشان دارد، این معافیت عمر طولانی داشته است و از طریق «انقلاب جنسی» دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ بدون تغییر رشد کرده است. رجوع کنید به:

Estrich, S. (1987). Real rape. Cambridge, MA: Harvard University Press

۳. در سال ۱۷۰۷، رئیس دادگستری لرد انگلیس، جان هولت، عمل مردی که با همسر مرد دیگری رابطه جنسی داشت، «بالاترین حمله به اموال» توصیف کرد. رجوع کنید به:

(Pillsbury, Samuel H (2000-07-01). Judging Evil: Rethinking the Law of Murder and Manslaughter. ISBN 978-0-8147-6680-4)

باب ویلسون سناتور سابق آمریکایی معتقد بود «اگر نتوانی به همسر خود تجاوز کنی پس اجازه تجاوز به چه کسی را داری؟» (تارنمای خبر حقوق) لیکن باید گفت که این تفکر که همسر به عنوان مال شوهرش تلقی گردد سال‌ها است که از اندیشه‌های حقوقی رخت بر بسته است^۱ و چنین نگرشی در آموزه‌های نوین حقوقی منسوخ گردیده است چراکه نفس ازدواج در بردارنده یک رضایت متقابل است و کلیه امور زناشویی نیز همواره باید بر مبنای اصل رضایت و اختیار متقابل بنانهاده شود و تنها در چنین حالتی است که قانون‌گذار از روابط زناشویی حمایت قانونی می‌نماید. از سوی دیگر نیز این نظر مخالف حقوق انسانی و حقوق بشری است.

۶.۲. تئوری پیشگیری از اتهامات ناروا

این تئوری بیش از آنکه مبنای ماهوی را در خصوص عدم پذیرش جرم‌انگاری تجاوز به عنف در نهاد ازدواج ارائه دهد، دلیل خود را بر تالی فاسد شکلی مترتب بر جرم‌انگاری استوار نموده است. به سخن بهتر اماره قانونی و غیرقابل رد باید وجود داشته باشد تا زوجه نتواند علیه شوهر خود اتهام تجاوز به عنف را مطرح نماید. به‌زعم طرفداران این تئوری پیدایش جرم بودن تجاوز به عنف در نهاد ازدواج باعث می‌گردد تا زنان مبادرت به طرح اتهامات ناروا علیه شوهران خود نموده و از این رهگذر دعاوی واهی علیه آنان اقامه نمایند. (Gotell, L, 2015:80-90) (Temkin, J. & Krahé, B, 2008) افزون بر این دشواری اثبات ادعای زنان مبنی بر اینکه از سوی شوهران خود بزه دیده ناشی از تجاوز به عنف را تجربه نموده‌اند مزید بر علت گردیده تا عدم جرم‌انگاری تجاوز به عنف در نهاد ازدواج با مخالفت‌های بیشتری مواجه گردد. تجاوز به عنف اتهامی است که به سادگی طرح می‌شود و به دشواری اثبات می‌گردد. با این حال مخالفین تجاوز در نهاد ازدواج که عمدتاً شامل گروه‌هایی هستند که بر مبنای تفسیرهای سنتی فقهی و حقوقی، رضایت ضمن ازدواج را به معنای رضایت دائمی و الزام‌آور زن برای روابط جنسی با همسر تفسیر می‌کنند و بر این باورند که اجبار جنسی شوهر در چارچوب ازدواج، تجاوز کیفری محسوب نمی‌شود. این دیدگاه‌ها، که در برخی نظام‌های حقوقی و فرهنگی به‌ویژه در نظام‌های محافظه‌کار و مبتنی بر فقه سنتی رایج است، موجب شده است که تجاوز زناشویی از شمول مسئولیت کیفری خارج باشد یا اثبات آن بسیار دشوار گردد. (Bennice & Resick, 2003, p. 230; Chihnitha, 2021, pp. 35-40).

۳. نقد دیدگاه مخالفان و چالش‌های آن از رهگذر دیدگاه فقهی در رابطه با تمکین و تجاوز در نهاد ازدواج

ما در ذیل این بخش اقدام به بررسی دیدگاه‌ها و ظرفیت‌های فقهی در باب امکان عدم تمکین خاص زوجه از زوج نموده و سعی بر این مهم داریم تا دیدگاهی نو از نظر فقها و قواعد موجود را بر اساس وضعیت زنان در جوامع و نقطه نظر فقها در رویکرد حمایتی از زنان را آشکار سازیم. بر همین اساس در ادامه این بخش به سه استفتاء از فقهای معاصر؛ آیت الله مکارم شیرازی و آیت الله سیستانی استناد و قواعد مربوطه در باب امکان تعزیر زوج را بررسی خواهیم نمود.

۱.۳. قاعده منع ایذاء غیر و قابلیت تعزیر منصوص شرعی برای زوج در برقراری رابطه غیرمتعارف

در فقه اسلامی، تعزیر به مجازاتی اطلاق می‌شود که میزان آن در شرع مشخص نشده و به نظر حاکم شرع واگذار شده است. ما در ادامه و در بخش استفتائات بدان اشاره خواهیم نمود. با این حال، برخی مصادیق تعزیر به صورت منصوص (تصریح شده در شرع) وجود دارند. از جمله این تعزیرات منصوص شرعی که میزان آن مشخص شده و با مبحث مطروحه مرتبط است می‌توان به مجازات مجامعت با همسر در ماه رمضان اشاره نمود که بر اساس آن در فقه امامیه برقراری رابطه جنسی زوج با زوجه در حال روزه در ماه مبارک رمضان ۲۵ ضربه شلاق خواهد داشت، این مجازات در صورت اجبار زوجه به ۵۰ ضربه افزایش می‌یابد. (Mohagheghe heli, 676q:158) به نظر می‌رسد برقراری رابطه جنسی در ماه مبارک رمضان برای زوج مجازات ۲۵ ضربه شلاق را در برداشته باشد زیرا در ادامه متون مربوط به این موضوع به اجبار زوجه اشاره و مجازات تشدید شده است؛ البته نظر

۱. این نوع نگرش در جهان عرب قبل از ورود اسلام مرسوم بوده و در آن زن به مثابه کالایی در خدمت و اختیار مرد بود. رجوع کنید به:

مخالف نیز محتمل است یعنی اجبار زوجه به برقراری رابطه جنسی، لیکن آنچه از ظاهر متن مشخص و قابل برداشت است این موضوع می باشد که غالب زنان به دلیل شرایط فیزیکی و جسمی می توانند بزه دیده این رفتار باشند و متون فقهی در پی حمایت از آنان بوده است. به عبارتی زنان سیبیل اصلی بزهکاران در جرایم جنسی هستند و یکی از تحولات نوین در حوزه بزه دیده شناسی، رویکرد بزه دیده شناسی قانونی است. (Sheikholeslami, 2018:211) از سوی دیگر نیز وضع این مجازات می تواند به دلیل نقض حرمت ماه مبارک رمضان باشد. به عبارت دقیق و کوتاه تر می توان چنین گفت که نظر قوی تر این است که این مجازات به دلیل نقض حرمت ماه رمضان و تشدید و آن به جهت ایذاء زوجه تعیین شده است.

در بخشی دیگر نیز بیان شده است مجامعت با زن در حال حیض ۲۵ ضربه تازیانه و این مهم در صورت اکراه زن توسط شوهر به ۵۰ تازیانه افزایش می یابد. (Rahmandoust, 2021:163-164) در این مورد نیز موارد پیش گفته در پاراگراف قبلی صادق است و همان طور که از متن برداشت می گردد؛ اکراه زوجه توسط زوج نه تنها امری مردود بلکه با مجازات روبه رو است. برای هر دو مجازات تعیین شده یعنی برقراری رابطه جنسی در ماه مبارک رمضان و مجامعت با زوجه در حالت حیض می توان از سویی دیگر و از رهگذر استناد به قاعده منع ایذاء غیر که حرام محسوب می شود، این فعل حرام و حرمت این فعل به اقتضای قاعده التعزیر لکل عمل المحرم که در تعزیرات برای هر فعل حرامی است جواز تعزیر را برای شوهر فراهم می آورد. (حرام بودن ایذاء زوجه در استفتاء آیت الله مکارم شیرازی در بخش بعدی مورد اشاره واقع گردیده است). نکته جالب توجه آن است که تعزیر در فقه بنا بر قاعده التعزیر فهو تأدیب (تعزیر برای تأدیب و اصلاح و عدم تکرار آن عمل می باشد) نیز بر زوج با شرایطی خاص قابل اجرا و هدف از اجرا تأدیب و عدم انجام آن رفتار است.

۲.۳. استفتائات فقهی معاصر در ارتباط با تجاوز در نهاد ازدواج و امکان تعزیر زوج

در مورد استفتائات مرتبط می توان به سه مورد اشاره نمود که دو مورد آن توسط نویسندگان از دفتر آیت الله مکارم شیرازی اخذ و یک مورد نیز در سال ۱۴۰۳ توسط دفتر آیت الله سیستانی منتشر شده است. در مورد استفتاء نخست از دفتر آیت الله مکارم شیرازی سوالی در باب اجبار و اکراه زوجه بر برقراری رابطه جنسی که از رهگذر ترس و تهدید یا نظایر آن و امکان تعزیر پرسیده شده است؛ ایشان در پاسخ بیان فرمودند «تنبیه، تنها شامل زنی می شود که بدون عذر شرعی از انجام وظایف زناشویی سرباز زند و هیچ وسیله دیگری درباره او مفید واقع نشود که در این صورت باید ملایم و خفیف باشد به طوری که نه موجب شکستگی و نه مجروح شدن گردد و نه باعث کبودی بدن. در غیر موارد گفته شده، چنین کاری حرام است و مردان هم اگر تخلف کنند حاکم شرع به همین صورت آن ها را تنبیه می کند.» (استفتاء آیت الله مکارم شیرازی به شماره کد رهگیری: ۱۴۰۴/۰۲/۰۸ در تاریخ ۱۴۰۴/۰۲/۰۸ از سایت استفتائات معظم له) پاسخ ایشان بسیار دقیق و قابل توجه است و این موضوع برداشت می گردد که اصل بر عدم امکان تنبیه زوجه توسط زوج بوده و حتی در شرایطی که زوجه مستحق تنبیه باشد این تنبیه نباید حتی موجب کبودی گردیده و تخطی از آن را حرام و مستوجب تعزیر توسط حاکم خواهد بود.

یا در سوالی دیگر از معظم له در باب داشتن رضایت زوجه به برقراری رابطه جنسی با زوج و اخذ رضایت ضمنی و قلبی در هر مرتبه و عدم تسریع و فرض بر داشتن رضایت زوجه به صورت مطلق در هر زمان و مکان، ایشان بیان داشته اند که «زوجه نباید از تمکین خودداری نماید؛ اما در صورتی که درخواست مرد غیر معقول و غیر متعارف باشد، تمکین در برابر آن لازم نیست. همچنین در صورتی که زن مریض یا در عسر و حرج بوده باشد، یا تقاضای شوهر نامشروع باشد، مانند آیام عادت، تمکین واجب نمی باشد. (استفتاء در تاریخ ۱۳۹۹/۰۹/۳۰ به شماره رهگیری ۹۹۰۹۲۷۰۰۵۲ در سایت دفتر معظم له) در ادامه می توان به استفتاء آیت الله سیستانی در مورد ایذاء زوجه و سوء معاشرت با وی اشاره نمود؛ ایشان می فرمایند «اگر شوهر همسرش را آزار و اذیت کرده و بدون عذر شرعی با وی بد رفتاری و تندخویی نماید، زن می تواند به حاکم رجوع نموده تا وی را از ایذاء و ظلم همسر باز دارد و او را به معاشرت به معروف و خوش رفتاری (امساک به معروف) ملزم کند پس اگر طریقه مذکور تأثیر نداشت، حاکم شرع می تواند در

صورت امکان زوج را به شیوه‌ای که صلاح بداند مانند حبس و... تعزیر نماید تا وی متنبه شده و رفتار خویش را اصلاح نماید» در ادامه نیز در صورت عدم افاقه حق طلاق توسط حاکم را جایز می‌داندند. (sistani, 2024:272)

به طور کلی علاوه بر موارد پیش گفته در فرمایشات فقهای مورد نظر، اصول و قواعد فقهی همچون «لاضرر»، «لاجرح» و «عسر و حرج» نیز می‌توانند به‌عنوان مبنا و مستمسکی برای محدود کردن اجبار و اکراه و عدم فرض تداوم مطلق رضایت زوجه برای برقراری رابطه جنسی نامتعارف و غیرمعقول در هر زمان و مکان بوده و امکان جرم‌انگاری و تعزیر زوج در شرایط مورد بحث را فراهم آورد.

۳.۳. چالش‌های حقوق بشری و تعارض با اصل حق بر تمامیت جسمانی

یکی از انتقادهای مهم به دیدگاه سنتی در خصوص الزام زوجه به تمکین خاص، تعارض این دیدگاه با اصول حقوق بشر و به‌ویژه «حق بر تمامیت جسمانی» است. در نظام‌های حقوق بشری معاصر، حق فرد بر بدن خود، یکی از اساسی‌ترین اصول شناخته می‌شود و هرگونه تعرض به این حق، حتی در چارچوب روابط خانوادگی، می‌تواند ناقض کرامت انسانی باشد. (zohravi & alizade, 2020) در بسیاری از کشورها، حق بر امنیت شخصی و حق بر تمامیت جسمانی به‌عنوان مبنایی برای جرم‌انگاری تجاوز زناشویی شناخته شده است. ماده ۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر تصریح می‌کند که: «هر انسانی حق زندگی، آزادی و امنیت شخصی دارد.» با توجه به این اصل، تحمیل رابطه زناشویی بر زوجه بدون رضایت، می‌تواند به‌عنوان نقض این حق شناخته شود. در برخی از نظام‌های حقوقی مانند حقوق انگلستان و کانادا، همین اصل مبنای جرم‌انگاری تجاوز زناشویی قرار گرفته است، درحالی‌که در حقوق ایران، همچنان بر وجوب تمکین خاص تأکید می‌شود. (Beygi & ashena, 2019) از سوی دیگر، تعارض دیدگاه سنتی با اصول حقوق بشری باعث شده است که برخی از کشورهای اسلامی نیز درصدد بازنگری در سیاست‌های کیفری خود باشند.

از سوی دیگر از نظر فقهی نیز حق بر بدن و تمامیت جسمانی می‌تواند یکی از معیارهای موافق با جرم‌انگاری تجاوز در نهاد ازدواج باشد با این استدلال که طبق نظر پذیرفته شده نزد اکثریت فقها تحت عنوان قاعده معروف «تسلط» هیچ شخصی بر جان و مال دیگری سلطه‌ای ندارد مگر اینکه به‌موجب شرع یا قانون ولایتی برای او ثابت باشد و این یک اصل بدیهی است. امام خمینی (ره) در این باره می‌فرماید: «سلطه مردم بر نفسشان امری است عقلایی، پس همان‌گونه که انسان بر اموال خود مسلط است بر نفس خود نیز مسلط است...» (Khomeini, mosavi, 2004:42) پس باید چنین نتیجه گرفت که هر انسان مالک نفس خویش است و نمی‌توان حقی برای شوهر به جهت داشتن علقه زوجیت بر جسم زن قائل شد.

۴. سیاست جنایی جرم‌انگاری (معیار و کیفردهی)

بزه‌دیدگی زنان در موضوع مورد بحث امری است که به دلیل افزایش کمی و کیفی آن نیازمند بررسی و مداخله است. امری که اکثر نظام‌های حقوقی داخلی و بین‌المللی سعی در مداخله کیفری داشته‌اند لیکن به دلایلی مانند به رسمیت نشناختن بزه‌دیده جرایم خانگی (به استثنای وجود ضرب و جرح در بزه‌دیده) موجب سردرگمی در رویه قضایی و بی‌پاسخ ماندن این نوع بزهکاری گردیده است. (Aari & babazade, 2019:259) بزه‌دیدگی تجاوز زناشویی به دلایل گوناگونی صورت می‌گیرد در تحقیقات صورت گرفته نشان داده شده است که گروه مربوط به زنان با سن پایین و همسران با سن بالا (Shields, 1988:255-269) قربانیان با تحصیلات کم (Frieze, 1983:532-553) و بیکاری زنان (Johnson, 2003:75-91) و مصرف مواد مخدر و الکل توسط شریک جنسی (Coker, 2000:553) بیشترین مقدار آماری بزه‌دیدگی را داشته‌اند. در بررسی‌های نحوه برخورد و جرم‌انگاری نیز دو رویکرد قابل مشاهده است؛ رویکرد نخست به صورت افراطی و تأکید بر واکنش کمانه‌ای بر تجاوز زناشویی با توسل به کلماتی هم‌چون «تروریسم پدرسالارانه» توسط فمینیست‌ها و رویکرد دیگر نادیده انگاری و عدم توجه به آن می‌باشد.

۱.۴. معیارهای جرم‌انگاری تجاوز زناشویی

جرم‌انگاری تجاوز زناشویی یکی از چالش‌برانگیزترین مباحث در حوزه حقوق کیفری و حقوق بشر است. بسیاری از نظام‌های حقوقی تا سال‌های اخیر، تجاوز زناشویی را به رسمیت نمی‌شناختند و آن را بخشی از «حقوق همسر» تلقی می‌کردند. با این حال، مطالعات تطبیقی نشان داده‌اند که در بسیاری از کشورها، مفهوم «رضایت» به‌عنوان یکی از معیارهای کلیدی در تعیین وقوع جرم تجاوز شناخته می‌شود (Nigam, 2015: 22). به‌طور کلی معیارهای متعددی برای جرم‌انگاری تجاوز زناشویی در نظام‌های حقوقی مختلف پیشنهاد شده است. این معیارها شامل اصل رضایت، اصل برابری در برابر قانون، معیار آسیب جسمی و روانی، و معیار سیاست جنایی حمایتی می‌شوند. ما در ذیل این بخش معیارهای مذکور را با استناد به مطالعات حقوقی بررسی می‌نماییم.

۱.۱.۴. معیار رضایت^۱

اصل در حقوق کیفری بر رضایت است؛ بنابراین، در دعوای تجاوز، بار اثبات عدم رضایت بر عهده کسی است که ادعای عدم رضایت می‌کند. هرچند برخی نظام‌ها برای حمایت از قربانیان، مقررات حمایت‌گرایانه داشته و بار اثبات را کمتر بر قربانی قرار می‌دهند. در تجاوز زناشویی نیز همسو با مطلب پیش‌گفته اصل بر رضایت دو طرف در برقراری رابطه جنسی است و فردی که خلاف آن را ادعا می‌نماید باید آن را اثبات کند؛ حال با توجه به این مطلب و جهت بررسی و تکمله بحث می‌توان گفت که یکی از مهم‌ترین پیچیده‌ترین مسئله در اثبات جرایم جنسی، تشخیص و اثبات معیار رضایت است. رضایت باید آگاهانه، آزادانه و با قصد مشخص در زمان ارتکاب عمل جنسی وجود داشته باشد و می‌تواند در هر مرحله به‌صورت شفاهی یا رفتاری لغو شود. اثبات رضایت یا فقدان آن معمولاً بر اساس شواهد مستقیم و غیرمستقیم انجام می‌شود که می‌تواند شامل شهادت طرفین، شواهد فیزیکی، اسناد صوتی و تصویری و نیز ارزیابی‌های روانشناختی باشد. در نظام‌های حقوقی پیشرفته، فقدان رضایت به‌ویژه هنگامی جرم‌انگاری می‌شود که ناشی از تهدید، اجبار، زور یا کژکارکردی‌های روانی باشد. به همین دلیل، قانون‌گذاران و دادگاه‌ها به شواهد دقیق و کامل نیاز دارند تا وضعیت ذهنی طرفین و شرایط حقیقی رضایت یا عدم رضایت را ارزیابی کنند (Crown Prosecution Service [CPS], 2025, p. 14). همچنین این موضوع دارای اهمیت است که مفاهیم کلیشه‌ای و پیشفرض‌های فرهنگی حاکم بر درک رضایت کنار گذاشته شده و تمرکز بر مبنای پژوهش‌های روانشناسی و جامعه‌شناسی صورت گیرد (Miller & Smuts, 2020, pp. 56-59). رویکردهای مدرن اثبات رضایت به شواهد متنوعی تکیه دارند که شامل اسناد دیجیتال (پیامک، ایمیل)، شهادت شاهدان غیرمستقیم و تحلیل رفتار شخصیت قربانی در زمان وقوع حادثه است. یکی از چالش‌های اساسی در این زمینه دفاع «باور معقول به رضایت»^۲ است که در برخی نظام‌ها به عنوان دفاع حقوقی مطرح می‌شود و نیازمند مقررات و تحلیل‌های دقیق قضایی است تا مانع سوءاستفاده شود (Australian Law Reform Commission [ALRC], 2021, p. 75). با توجه به اهمیت اثرگذاری معیار رضایت در پرونده‌های تجاوز، مطالعات و دستورالعمل‌های بین‌المللی تأکید می‌کنند که نظام‌های قضایی باید ضمن نگاه حمایتی به قربانیان، آموزش‌های تخصصی برای قضاوت در این پرونده‌ها فراهم و شواهد اثباتی را با حساسیت و دقت علمی بررسی نمایند (Council of Europe, 2015, pp. 22-24).

در بحث جرم‌انگاری تجاوز زناشویی نیز یکی از اصلی‌ترین معیارها «رضایت» است. بر اساس این معیار، هرگونه رابطه جنسی بدون رضایت، حتی در چارچوب ازدواج، مصداق تجاوز محسوب می‌شود. در بسیاری از کشورها، جرم‌انگاری تجاوز زناشویی با استناد به این اصل انجام شده است. در حقوق کامن‌لا، تجاوز جنسی به‌عنوان «رابطه جنسی غیرقانونی با یک زن، که به‌زور و برخلاف اراده او» انجام شده باشد تعریف شده است (william, 2007). در حقوق بین‌الملل نیز اصل رضایت به عنوان یک حق بنیادین بشری در کنوانسیون‌های مختلف، از جمله «کنوانسیون منع تبعیض علیه زنان (CEDAW)» و «کنوانسیون شورای اروپا درباره جلوگیری از خشونت علیه زنان و خشونت خانگی (کنوانسیون استانبول)» مورد تأکید قرار گرفته است (Chihnitha, 2021: 38). کنوانسیون

1. Consent-Based Standard

2. Honest but mistaken belief

ژنو نیز تصریح دارد: «زنان باید به‌طور ویژه در برابر هرگونه تعرض به حیثیت و شرافت خود محافظت شوند؛ به ویژه در برابر تجاوز، فحش‌های اجباری یا هرگونه تعرض ناشایست.» علاوه بر موارد پیش‌گفته، ماده ۱ از قانون «Sexual Offences Act 2003» در انگلستان تصریح می‌کند که هرگونه «نفوذ یا دخول جنسی» بدون «رضایت آزادانه» جرم محسوب می‌شود. در کشور کانادا، با لغو معافیت زناشویی در سال ۱۹۸۳، مواد ۲۶۵ تا ۲۶۸ از «Criminal Code of Canada» تجاوز جنسی را بر مبنای «عدم رضایت آزادانه» جرم‌انگاری می‌کنند؛ همچنین در ایالات‌متحده، بسیاری از ایالت‌ها مانند کالیفرنیا تجاوز در بستر ازدواج را جرم تلقی کرده و معافیتی برای روابط زناشویی قائل نیستند. بنابراین، رویکرد حقوق بشری مدرن تأکید می‌کند که هرگونه عدم رضایت آزادانه در روابط جنسی، صرف نظر از سمت، باید به‌عنوان عملی مجرمانه در نظر گرفته شود؛ این رویکرد نشان می‌دهد که تجاوز محدود به اعمال اجباری شوهر نیست و در صورتی که آکراه ناشی از فشار یا اجبار از سوی هر یک از طرفین وجود داشته باشد، قابل جرم‌انگاری است.

تجاوز زناشویی در بسیاری از نظام‌های حقوقی به‌عنوان «تجاوز واقعی» تلقی نمی‌شود یعنی نگاه به این تجاوز به صورت غیرقانونی محل اشکال بسیاری از حقوقدانان است و گویی سمت متجاوز می‌تواند او را از مجازات مصون دارد به همین دلیل، علی‌رغم پیامدهای جسمی و روانی شدید آن، از شمول دادرسی کیفری خارج باقی می‌ماند. از جمله مزایای این معیار، می‌توان به تضمین برابری جنسیتی، حمایت از حقوق زنان و تقویت حقوق قربانیان خشونت جنسی اشاره کرد. با این حال، اجرای این معیار چالش‌هایی نیز دارد. اثبات عدم رضایت در دادگاه‌های کیفری دشوار است و در جوامعی که باورهای سنتی قوی دارند، پذیرش این معیار با مقاومت روبه‌رو می‌شود. برای نمونه در نظام کیفری ایالات‌متحده، همانند کشورما اصل بر این است که فرد بی‌گناه محسوب می‌شود، مگر اینکه مجرمیت او فراتر از «شک معقول» اثبات گردد؛ به عبارت دیگر نیز می‌توان به اصل برائت که یک اصل حقوق بشری و اصل کلی حقوق است اشاره نمود که در همه نظام‌های جهان پذیرفته شده است. با این حال، قوانین سنتی و باورهای کهن درباره تجاوز، اغلب لایه‌ای از حمایت قانونی برای متجاوز ایجاد می‌کنند، چراکه این قوانین بر مفهوم رضایت تمرکز بیش از حد داشته و بار اثبات را بر عهده قربانی می‌گذارند. (Travis Weitzel, 2005) بر اساس نسخه اولیه «قانون جزایی نمونه»^۱ که یکی از منابع مهم حقوق کیفری در ایالات‌متحده محسوب می‌شود: «هرگاه مردی با زنی که همسر او نیست، رابطه جنسی برقرار کند، مرتکب تجاوز شده است.» (Robert Weisberg. (2014) - Model Penal CODE, 213.1) با این حال، هیچ فرض قانونی مبنی بر پذیرش بی‌قید و شرط شهادت قربانی وجود ندارد، بلکه تمرکز فرآیند دادرسی از متهم به قربانی منتقل می‌شود. به‌عبارت‌دیگر، قربانی باید تاریخچه جنسی، نحوه پوشش، سبک زندگی و نگرش خود را توجیه کند تا هرگونه احتمال «دعوت» به رابطه جنسی را رد نماید. (Banerjee, 2022) در جمع‌بندی مطالب فوق باید بیان داشت که مسئله اثبات رضایت یکی از دشوارترین مباحث در تجاوز زناشویی است؛ زیرا از یک‌سو نگاه‌های سنتی همانند وظیفه دانستن هرگونه تمکین زوجه می‌تواند رضایت را مفروض قلمداد نماید و از سوی دیگر نیز روابط زناشویی می‌تواند به آثاری که امکان اثبات عدم رضایت است خدشه وارد کند. به‌طور کلی می‌بایست همسو با نظریات بیان شده رفتاری را رضایت تلقی نمود که آگاهانه، آزادانه و عاری از هرگونه اجبار و آکراه باشد.

۲.۱.۴. معیار آسیب جسمی و روانی^۲

در برخی از کشورها، جرم‌انگاری تجاوز زناشویی بر اساس میزان آسیب جسمی و روانی وارده به قربانی انجام می‌شود. این معیار بیان می‌کند که اگر رابطه جنسی اجباری باعث ایجاد آسیب جسمی یا روحی شدید در فرد شود، می‌توان آن را به‌عنوان تجاوز در نظر گرفت. به‌عنوان مثال، در برخی ایالت‌های آمریکا، اگر تجاوز زناشویی منجر به آسیب جسمی آشکار مانند کبودی، شکستگی یا زخم شود، این جرم به‌عنوان تجاوز دسته‌بندی می‌شود. در غیر این صورت، اثبات وقوع تجاوز دشوارتر خواهد بود (Chihnitha, 2021: 42). این معیار می‌تواند به دادگاه‌ها کمک کند تا شواهد عینی‌تری برای بررسی پرونده‌ها داشته باشند. در کشورهایی که پذیرش

1. MPC

2. Physical & Psychological Harm Standard

اصل رضایت دشوار است، این معیار می‌تواند گامی میانی در جرم‌انگاری تجاوز زناشویی باشد. با این حال، یکی از چالش‌های اصلی این معیار این است که ممکن است مواردی از تجاوز زناشویی که آسیب جسمی آشکاری ندارند، نادیده گرفته شوند. از سوی دیگر، آسیب روانی ناشی از تجاوز ممکن است سال‌ها بعد ظاهر شود، در حالی که معیار قانونی معمولاً به آسیب‌های فوری توجه دارد. به‌طور کلی می‌توان گفت که بررسی معیارهای جرم‌انگاری تجاوز زناشویی نشان می‌دهد که سه معیار اصلی در این حوزه مورد استفاده قرار می‌گیرد. معیار رضایت به‌عنوان مبنای اصلی در نظام‌های حقوقی مدرن شناخته می‌شود و بیان می‌کند که هرگونه رابطه جنسی بدون رضایت، تجاوز محسوب می‌شود. معیار برابری در برابر قانون بر این اصل تأکید دارد که هیچ تفاوتی میان تجاوز زناشویی و غیر زناشویی وجود نداشته باشد. در حالی که معیار آسیب جسمی و روانی بر شدت آسیب وارده به قربانی تأکید دارد و در برخی کشورها، مبنای اثبات جرم قرار گرفته است. در بسیاری از کشورهای پیشرفته، ترکیبی از این معیارها برای جرم‌انگاری تجاوز زناشویی مورد استفاده قرار گرفته است. برای مثال، در کانادا و سوئد، اصل رضایت و برابری در برابر قانون به‌طور هم‌زمان اجرا می‌شود. در مقابل، برخی از کشورها مانند هند و سریلانکا همچنان از معیار آسیب جسمی و روانی برای اثبات جرم استفاده می‌کنند (Gammanpila, 2020: 48). توسعه قوانین کیفری بر اساس این معیارها، می‌تواند به حمایت بهتر از قربانیان تجاوز زناشویی و کاهش خشونت‌های جنسیتی کمک کند.

۲.۴. سیاست‌های کیفرگذاری و کیفردهی تجاوز زناشویی

سیاست‌های کیفرگذاری در زمینه تجاوز زناشویی در کشورهای مختلف، تفاوت‌های قابل توجهی دارد و به عوامل متعددی همچون نظام حقوقی، فرهنگ اجتماعی، و میزان پذیرش اصل برابری جنسیتی بستگی دارد. برخی کشورها این جرم را مشابه با تجاوز غیر زناشویی در نظر گرفته و سیاست‌های سخت‌گیرانه‌ای برای آن اعمال کرده‌اند، در حالی که برخی دیگر به جای تمرکز بر مجازات‌های کیفری، بر برنامه‌های اصلاح و بازپروری مرتکبان تأکید دارد؛ برای نمونه در قوانین جزایی کشور ترکیه، تعرض جنسی نقض تمامیت جسمانی فرد حتی همسر توسط دخول آلت، عضو یا شیء تعریف کرده است. (Handbook for legislation on violence against women, 2010: 26-27) بررسی سیاست‌های کیفرگذاری در کشورهای مختلف نشان می‌دهد که این جرم در سه مدل اصلی ۱. سخت‌گیرانه، ۲. اصلاحی و ۳. ترکیبی مورد توجه قرار گرفته است.

۱.۲.۴. مدل سخت‌گیرانه^۱

برخی کشورها تجاوز زناشویی را جرمی برابر با تجاوز غیرزناشویی در نظر گرفته و سیاست‌های سخت‌گیرانه‌ای را برای آن اعمال کرده‌اند. در این مدل، دادگاه‌ها موظف هستند که در صورت اثبات جرم، مجازات‌های کیفری سنگین مانند حبس طولانی‌مدت را اعمال کنند. در کانادا، تجاوز زناشویی در سال ۱۹۸۳ جرم‌انگاری شد و برای آن مجازات مشابه تجاوز غیرزناشویی در نظر گرفته شد. حداقل مجازات قانونی برای تجاوز زناشویی در این کشور ۱۰ سال حبس است و در صورت اثبات خشونت فیزیکی شدید، این مجازات می‌تواند تا حبس ابد افزایش یابد. (Sharma, 2020: 43).

در انگلستان، قانون «Offences Against the Person Act 1861» تجاوز زناشویی را جرم تلقی می‌کند و حداقل مجازات آن ۷ سال زندان است. با این حال، در پرونده‌هایی که خشونت شدید گزارش شده باشد، دادگاه‌ها می‌توانند مجازات‌های سنگین‌تری اعمال کنند. (Sumalla et al., 2024: 57). سیاست سخت‌گیرانه در کیفرگذاری تجاوز زناشویی موجب افزایش بازدارندگی و کاهش نرخ وقوع این جرم می‌شود و از حقوق قربانیان در فرایند قضایی حمایت می‌کند. با این حال، یکی از چالش‌های این مدل، دشواری اثبات جرم در دادگاه‌های کیفری است، به‌ویژه زمانی که شواهد فیزیکی کافی وجود ندارد.

۲.۲.۴. مدل ترکیبی: مجازات و اصلاح اجتماعی^۱

برخی کشورها ترکیبی از دو مدل فوق را اجرا کرده‌اند. در این مدل، مرتکبان تجاوز زناشویی علاوه بر دریافت مجازات کیفری، به برنامه‌های بازپروری اجتماعی نیز ملزم می‌شوند. در اسپانیا، دادگاه‌ها متجاوزان زناشویی را علاوه بر حبس، موظف به شرکت در برنامه‌های درمانی و بازپروری می‌کنند، این رویکرد ترکیبی باعث شده است که میزان بازگشت مجرمان به خشونت کاهش یابد. (Sumalla et al., 2024: 66). مدل ترکیبی تلاش دارد میان اجرای عدالت برای قربانیان و کاهش نرخ تکرار جرم تعادل برقرار کند. با این حال، اجرای این مدل نیازمند همکاری نزدیک میان نهادهای قضایی و اجتماعی است و ممکن است هزینه‌های اجرایی بالایی داشته باشد.

به‌طور کلی سیاست‌های کیفرگذاری تجاوز زناشویی در کشورهای مختلف در قالب سه مدل کلی قابل بررسی است. برخی کشورها سیاست سخت‌گیرانه‌ای اتخاذ کرده‌اند و این جرم را برابر با تجاوز غیرزناشویی در نظر گرفته‌اند. در این مدل، دادگاه‌ها ملزم به اعمال حبس طولانی‌مدت برای مرتکبان هستند. برخی دیگر از کشورها، رویکرد اصلاحی را ترجیح داده‌اند و تمرکز خود را بر بازپروری مجرمان و کاهش احتمال تکرار جرم گذاشته‌اند. در این کشورها، دادگاه‌ها از روش‌هایی مانند دوره‌های مشاوره، آموزش‌های حقوقی و برنامه‌های کنترل خشم برای اصلاح رفتار مجرمان استفاده می‌کنند. مدل ترکیبی، که ترکیبی از مجازات کیفری و برنامه‌های بازپروری اجتماعی است، در برخی کشورها مانند اسپانیا اجرا شده و نتایج مثبتی داشته است. این مدل می‌تواند به‌طور هم‌زمان از قربانیان حمایت کند و در عین حال، احتمال بازگشت مجرمان به رفتارهای خشونت‌آمیز را کاهش دهد.

نتیجه‌گیری

تجاوز زناشویی یکی از پیچیده‌ترین موضوعات در نظام‌های حقوقی جهان است که در تقاطع حقوق کیفری، اصول فقهی، سیاست‌های جنایی و ارزش‌های اجتماعی قرار دارد. در بسیاری از کشورها، این رفتار بر مبنای اصل کرامت انسانی، لزوم رضایت در روابط زناشویی و منع خشونت جنسی جرم‌انگاری شده است؛ اما در ایران، به دلیل تفاسیر سنتی از تمکین زوجه، نبود تعریف کیفری مستقل، و چالش‌های فرهنگی و اجرایی، همچنان جرم‌انگاری نشده است. نظام حقوقی ایران تاکنون از جرم‌انگاری این رفتار خودداری کرده و تجاوز را صرفاً در روابط خارج از نکاح تعریف کرده است. بررسی مبانی فقهی نشان می‌دهد که اصولی مانند «منع ایذاء غیر»، «لاضرر»، «لاجرح» و «عسر و حرج» و آیات مبارکه قرآنی و نظر فقهای معاصر ظرفیت لازم برای حمایت از زنان قربانی تجاوز زناشویی را دارند. قاعده لاضرر تصریح می‌کند که هیچ حکمی نباید موجب ضرر شود، و از این رو، می‌توان استدلال کرد که تحمیل رابطه جنسی بدون رضایت، مصداق ضرر و نقض کرامت انسانی است. قاعده لاجرح نیز بیان می‌دارد که احکام شرعی نباید موجب مشقت غیرقابل تحمل شوند، بنابراین رابطه زناشویی بدون رضایت، که می‌تواند پیامدهای روانی و جسمی شدیدی برای زوجه داشته باشد، با این اصل در تعارض است. بحث منع ایذاء غیر نیز به اقتضای قاعده التعزیر لکل عمل المحرم و حرام بودن ایذاء زوجه بدون دلایل تصریح شده در چارچوب فقهی می‌تواند از دلایل حمایتی زوجه و تعزیر زوج با هدف تأدیب و عدم تکرار باشد. تعزیر منصوص نیز بر این امر تأکید دارد که اجبار و اکراه می‌تواند از رهگذر حمایت زوجه عبور و برای زوج مجازات شلاق در برداشته باشد.

با توجه به ارزیابی‌های انجام‌شده و تحلیل موانع حقوقی، فقهی و قضایی موجود در نظام حقوقی ایران، می‌توان گفت که دلایل و آموزه‌های ارائه‌شده بیشتر به سمت الزام شوهر به پاسخگویی در چارچوب مسئولیت‌های حقوقی و خانوادگی (هم‌چون دیه، الزام به رعایت حقوق همسر و جلوگیری از آزار) سوق دارند و در وضعیت فعلی، اجرای مسئولیت کیفری به علت نبود قانون صریح و تعریف روشن تجاوز زناشویی، با محدودیت‌ها و موانع عمده‌های روبرو است. ضمن احترام به اصل قانونی بودن جرم که مستلزم تعریف دقیق و پیشین جرم و مجازات در قانون است، بنابراین فعلاً نمی‌توان تجاوز زناشویی را به صورت قانونی جرم محسوب کرد و مستوجب مجازات دانست، مگر آنکه اصلاحات قانونی صریح و روشنی در این زمینه صورت گیرد. اما مسئولیت‌های حقوقی و تعهدات ناشی از

آموزه‌های فقهی و حقوق بشری می‌تواند حمایت‌های مدنی و خانوادگی از زنان قربانی را تضمین نماید. لذا نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بستر قانونی و قضایی ایران نیازمند بازنگری اساسی و تصویب قوانین مدون و صریح برای جرم‌انگاری تجاوز زناشویی است تا علاوه بر تطابق با اصل قانونی بودن جرم، حمایت کیفری و قضایی موثر و عادلانه از قربانیان فراهم شود.

باین حال، این اصول فقهی تاکنون در حوزه کیفری چندان مورد استفاده قرار نگرفته و بیشتر در دعاوی خانوادگی، مانند طلاق، به‌عنوان مبنای حقوقی مطرح شده‌اند. این مسئله نشان می‌دهد که نظام حقوق کیفری ایران در زمینه مورد بحث نیازمند اصلاحات بنیادین در راستای تطبیق فقه پویا با اصول نوین عدالت کیفری است. یکی از مهم‌ترین چالش‌های اجرای جرم‌انگاری تجاوز زناشویی، دشواری اثبات این جرم در نظام قضایی ایران است. در پرونده‌های مربوط به جرایم جنسی، بار اثبات معمولاً بر عهده قربانی است، و این امر، به‌ویژه در روابط زناشویی که امکان ارائه شواهد پزشکی و فیزیکی بسیار محدودتر است، موجب عدم موفقیت بسیاری از پرونده‌های مربوط به خشونت جنسی در نکاح می‌شود. حتی در کشورهایی که تجاوز زناشویی جرم‌انگاری شده است، چالش اثبات همچنان یکی از موانع مهم در اجرای عدالت کیفری محسوب می‌شود.

علاوه بر موانع حقوقی و اجرایی، موانع اجتماعی و فرهنگی نیز از جمله چالش‌های جدی در مسیر جرم‌انگاری تجاوز زناشویی محسوب می‌شوند و گویی هرچه رابطه میان متجاوز و قربانی صمیمی‌تر باشد، احتمال سرزنش قربانی افزایش یافته و شدت درک آسیب کاهش می‌یابد و احتمال آنکه این عمل به‌عنوان تجاوز در نظر گرفته شود کمتر خواهد شد. در جوامعی که رابطه زناشویی به‌عنوان تکلیف زن و حق مرد تعریف شده است، پذیرش این واقعیت که رابطه زناشویی نیازمند رضایت مستمر است، با مقاومت‌های فرهنگی و اجتماعی مواجه می‌شود. بسیاری از زنان حتی در صورت تجربه خشونت جنسی در نکاح آن را امری اجتناب‌ناپذیر تلقی کرده و از طرح شکایت رسمی خودداری می‌کنند. این باورهای سنتی مانعی جدی در مسیر اصلاح قوانین و اجرای سیاست‌های حمایتی از زنان قربانی تجاوز زناشویی محسوب می‌شود.

مطالعات تطبیقی نشان می‌دهد که حتی در کشورهایی که تجاوز زناشویی جرم‌انگاری شده، اجرای این قوانین با چالش‌هایی مواجه بوده است. تجربه کشورهای مانند فرانسه و کانادا نشان می‌دهد که در مراحل اولیه اجرای این قوانین، موانعی همچون مقاومت‌های اجتماعی، دشواری‌های اثبات جرم و ضعف در حمایت از قربانیان، اجرای این سیاست را با مشکلاتی روبه‌رو کرده است. باین حال، این کشورها توانسته‌اند با ایجاد مراکز حمایت از قربانیان، تسهیل فرایند گزارش‌دهی و افزایش آگاهی عمومی، به تدریج زمینه اجرای مؤثر این قوانین را فراهم کنند. این تجربه نشان می‌دهد که اجرای اصلاحات در ایران نیز نیازمند ترکیب سیاست‌های کیفری با اقدامات حمایتی و فرهنگی است. بر این اساس، اجرای اصلاحات قانونی در زمینه جرم‌انگاری تجاوز زناشویی، نه تنها یک ضرورت حقوق بشری، بلکه ابزاری برای کاهش خشونت خانگی و ارتقای امنیت روانی و اجتماعی زنان در نظام حقوقی ایران است. پیشنهاد می‌شود که ابتدا، تعریف روشنی از تجاوز زناشویی در قانون مجازات اسلامی ارائه شود که بر مبنای اصل رضایت جنسی استوار باشد.

سپس، ماده ۱۱۰۸ قانون مدنی اصلاح شود تا تمکین زوجه، نه به‌عنوان یک تکلیف مطلق، بلکه در چارچوب احترام به حقوق و رضایت متقابل زوجین تعریف گردد. در کنار این اصلاحات، پیش‌بینی حمایت‌های قانونی برای قربانیان و اجرای سیاست‌های آگاهی‌بخشی عمومی، می‌تواند زمینه را برای اجرای مؤثر این قوانین فراهم کند. تحقق این اصلاحات، علاوه بر حمایت از زنان در برابر خشونت جنسی در نکاح، زمینه‌ساز ایجاد یک چارچوب حقوقی عادلانه‌تر در روابط خانوادگی خواهد بود. برخلاف برخی دیدگاه‌های سنتی که جرم‌انگاری تجاوز زناشویی را تهدیدی برای بنیان خانواده می‌دانند، بررسی‌های تطبیقی نشان می‌دهد که در کشورهایی که این جرم‌انگاری انجام شده است، نه تنها میزان خشونت‌های خانگی کاهش یافته، بلکه سطح رضایت و کیفیت روابط زناشویی نیز بهبود یافته است. بنابراین، اجرای این اصلاحات در ایران، نه تنها موجب حمایت کیفری از قربانیان خواهد شد، بلکه بنیان خانواده را بر اساس احترام و رضایت متقابل مستحکم‌تر خواهد کرد.

References:

- Allameh Tabataba'i, Mohammad Hassan (1975) *Sonan al-Nabi*, translator: Mohammad Hadi Faghihi. [In Persisn]
- Amid, Hasan (2010) *Farhang Farsi Amid*, First printing, Tehran: Publications Rah Roshd. [In Persisn]
- Australian Law Reform Commission (ALRC). (2021). *Serious Invasions of Privacy in the Digital Era – Consent and Its Defenses*. Canberra: ALRC Report No. 138. (p. 75)
- Bennice, J. A., & Resick, P. A. (2003). *Marital rape: History, research, and practice*. *Trauma, Violence, & Abuse*, 4(3), 228-246.
- Chihnitha, K.M. (2021). *Judicial Interpretation of 'Consent' in Rape Cases in Indian*
- Coker, A. L., Smith, P. H., McKeown, R. E., & King, M. J. (2000). *Frequency and correlates of intimate partner violence by type: Physical, sexual, and psychological battering*. *American Journal of Public Health*, 90, 553–559.
- Council of Europe. (2015). *Good Practice Guidelines for the Investigation and Prosecution of Sexual Violence*. Strasbourg: Council of Europe Publishing. (pp. 22-24)
- Crown Prosecution Service (CPS). (2025). *Rape and Sexual Offences – Chapter 6: Consent*. London: CPS. (pp. 10-20)
- Estrich, S. (1987). *Real rape*. Cambridge, MA: Harvard University Press
- Finkelhor, D. & Yllo, K. (1985). *License to rape: Sexual abuse of wives*. New York: Holt, Rinehart, & Winston.
- Frieze, I. H. (1983). *Investigating the causes and consequences of marital rape*. *Sings: Journal of Women in Culture and Society*, 8, 532–553.
- Gammanpila, I. (2020). *Contesting the Consent: An Analysis of the Law Relating to Marital Rape Exception in Sri Lanka*. ResearchGate.
- Ghafrani, Yalda (2018) "Marital Rape in the Family Context: From Criminalization Necessities to Implementation Challenges" M.A. Thesis in Criminal Law and Criminology [In Persisn]
- Girme, A.D., Sinha, S., & Yadav, A.S. (2023). *Marital Rape: The Legalized Crime in India*.
- Gotell, L. (2015). "The Ideal Victim in Marital Rape Cases". In *Rape Justice* (pp. 80–95). Palgrave Macmillan.
- Goudarzi, Fariba; Mousavi Bojnourdi, Seyed Mohammad; Navabi Nejad, Shokouh (2016) "Psychological Analysis of Marital Rape: Examining Jurisprudential and Legal Perspectives" *Journal of Women's Research*, "Institute for Humanities and Cultural Studies, Vol. 7, No. 4, [Year]", P 67-100. [In Persisn]
- Grossi, Renata (2014). *Looking for Love in the Legal Discourse of Marriage*. Australia: ANU press.
- Hasday, J.E. (2000). *Contest and Consent: A Legal History of Marital Rape*".
- Johnson, H. (2003). *The cessation of assaults on wives*. *Journal of Comparative Family Studies*, 34, 75–91.
- Karimpour, N., & Badra, M. (2023). "A Comparative Exegesis of 'Nushūz' in Quran 4:34: Allamah Tabatabai vs. Al-Hibri's Interpretations". *Comparative Tafsir Studies*, 9(2). [In Persisn]
- Kasuma, I., Azhara, F., & Ilfa, A. (2022). *Another Second Chance: Rehabilitation of Marital Rape Offender for the Victim's Recovery*.
- Khansari, Seyyed Ahmad (1976) "Jamae al-Madarak fi Sharh Al-Mukhastar al-Nafi", Tehran, School of Al-Sadooq, second edition. [In Persisn]
- Khomeini, mosavi Rouhollah (1992) *Sahifeh Noor*, Jeld 1, Qom. [In Persisn]
- M. Endriyo Susila, *Islamic Perspective on Marital Rape*, *Jurnal Media Hukum* 317-332, 2013.
- Makarem Shirazi, Naser (2020). *Estefta'at-e New* (Vol. 3). Qom: School Imam Ali ibn Abi Taleb. [In Persisn]
- Martin, Elaine K.; Taft, Casey T (2007).; RESICK, Patricia A. *A review of marital rape. Aggression and Violent Behavior*, , 12.3: 329-347.
- Miller, C., & Smuts, M. (2020). *Understanding Consent: A Social and Psychological Perspective on Sexual Violence*. New York: Springer. (pp. 56-59)
- Mohaghegh Damad, Mostafa (2003) *Fiqh Principles*, Jeld Nokhost, Chap 12, Humanities Publishing House. [In Persisn]

- Mohaghegh Helli, Ja'far ibn Hasan (676 Q). Sharaye' al-Islam (Vol. 2). Qom: Entesharat-e Esteghlal. [In Persisn] and Mohaqiq Hilli, Hassan bin Yusuf, (1409), Rules of Judgment in Matters of Halal and Haram, Volume 2, Tehran, Esteghlal. [In Persisn]
- Naimati, Zahra & Farajiha, Mohammad (2023). The response of criminal justice institutions to sexual violence against wives, *Journal of Criminal Law Research*, 14(1) [Issue 29], 279-309. DOI: 10.22124/jol.2023.22709.2 [In Persisn]
- Najafi, Muhammad Hassan, (1987) "Jawahir al-Kalam fi Sharh Sharay' al-Islam", Tehran, Al-Muktabat al-Islamiyya, second edition. [In Persisn]
- Nigam, S. (2015). The Social and Legal Paradox Relating to Marital Rape in India: Addressing Structural Inequalities. (<https://www.researchgate.net/publication/314516963>)
- Rahmandoust, Mehdiar (2021). *Ketab-e Ta'zirat-e Mansoos-e Shar'i*; Jurisprudential Contradictions and Legal Ambiguities. [In Persisn]
- Robert Weisberg. (2014). While American penal codes punish a wide variety of ... MODEL PENAL CODE: SEXUAL ASSAULT AND RELATED OFFENSES. 213.2 Tentative Draft.
- Shahid sani, Zayn al-Din ibn Ali (1413), *Misak al-Afham* until the clarification of Islamic laws, volumes 5 and 8, Qom, Islamic Education Institute. [In Persisn]
- Sharma, V. (2020). Rape Laws in India – A Brief Review. (<https://www.researchgate.net/publication/364342595>)
- Sheikholeslami, A., shahideh, F. (2018). 'The Approach of the Forensic Victimology to the Victimization of Women of Sexual Crimes (with a Glance in Penal Codes and Jurisprudence)', *Criminal Law Research*, 9(2), pp. 211-232. doi: 10.22124/jol.2018.7328.1322
- Shields, N., & Hanneke, C. R. (1988). Multiple sexual victimization: The case of incest and marital rape. In G. T. Hotaling, D. Finkelhor, J. T. Kirkpatrick, & M. A. Straus (Eds.), *Family abuse and its consequences: New directions in research* (pp. 255–269)
- Sistani, Seyed Ali Hosseini (2024). *Touzieh al-Masa'el-e Jame'*. Office of Ayatollah Sistani, 2nd Edition, Mashhad. (Issue 661). [In Persisn]
- Sumalla, J.M.T., Seseña, P.R., & Arràez, L.A. (2024). How Criminal is it to Rape a Partner According to the Justice System? Analysis of Sentences in Spain (2015–2022).
- Temkin, J. & Krahé, B. (2008). "Sexual Assault and the Justice Gap: A Question of Attitude". Hart Publishing.
- Travis Weitzel, The Constitutionality of Quasi-Convictions, 36 RUTGERS L.J. 1029, 1042 (2005).
- Tusi (Sheikh taef) Muhammad ibn Hassan (2008), *Al-Mabsut fi fiqh al-Imamiyah*, Volumes 3, 4, 6, Third Edition, Tehran, Maktaba al-Murtadawiyah. [In Persisn]
- Zakiah, A.R.S., Nasiruddin, M., Naf'an, A.W., & Andania, R.A. (2023). The Marital Rape Phenomenon as A Form of Gender Oppression: An Analysis of the Urgency of Sexual Consent Mubādalah's Perspective.

استناد به این مقاله:

سماواتی پیروز، امیر و بیگدلی، حسن. (۱۴۰۵)، «بایسته‌های حقوقی و آموزه‌های فقهی نحوه حمایت از زنان قربانی تجاوز در نهاد ازدواج»، پژوهشنامه حقوق کیفری، دوره ۱۷، پیاپی ۳۳، صص. ۷۱-۸۶. DOI: 10.22124/jol.2025.29646.2564

Copyright:

Copyright for this article is transferred by the author(s) to the journal, with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

